

DOMINIQUE XARDEL

İDİL BİRET

Dünya Sahnelerinde
Bir Türk Piyanisti

ÇEVİRİ: ÜNER BİRKAN

HINDEMITH
KONZERT

Op. 28

8 MAYIS 2019

GENİŞLETİLMİŞ
7. BASKI

MUNDI

DOMINIQUE XARDEL

İDİL BİRET

DÜNYA SAHNELERİNDE BİR TÜRK PİYANİST

Mundi Kitap

İdil Biret - Dünya Sahnelerinde Bir Türk Piyanisti, Dominique Xardel

Fransızca aslından çeviren: Üner Birkan

İdil Biret, une pianiste turque en France

© 2006, Buchet Chastel (bir Meta-Editions departmanı), Paris.

© 2007, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1.-6. baskı Can Yayınları, 2007-2019

Mundi Kitap'ta genişletilmiş 7. baskı: Eylül 2024, İstanbul

Bu kitabın 7. baskısı 1 000 adet yapılmıştır.

Dizi editörü: Merin Sever

Editör: Ayça Sezen

Yayına hazırlık: Sungu Okan

Düzeltili: Rahime Karvar

Mizanpaj: Atahan Sıralar

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Kapak fotoğrafı: Carnegie Hall, Nisan 2016 - Şefik Büyükyüksel

İç baskı ve cilt: Melisa Matbaacılık Yayıncılık San ve Dış Tic. Ltd.

Maltepe Mah. Davutpaşa Çiftelhavuzlar Sk. No:16 Acar San. Sit.

Zeytinburnu, İstanbul

Sertifika No: 45099

ISBN 978-625-6377-96-7

MUNDİ KİTAP

Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza Giz, No: 9/25 Sarıyer/İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

mundikitap.com

bilgi@mundikitap.com

Mundi Kitap, Can Sanat Yayınları Yapım ve Dağıtım Tic. ve San. A.Ş.'nin tescilli markasıdır.

Sertifika No: 43514

DOMINIQUE XARDEL

İDİL BİRET

DÜNYA SAHNELERİNDE BİR TÜRK PİYANİST

BİYOGRAFI

Fransızca aslından çeviren

Üner Birkan

MUNDI

DOMINIQUE XARDEL, Fransa'da, Aix-en-Provence'da doğdu. Bir ekonomist olan Xardel, on yıl süreyle Paris'teki ESSEC'i (Ticari ve Ekonomik Bilimler Yüksek Okulu) yönetti. Halen çeşitli ülkelerdeki üniversitelerde dersler veriyor. Müzik, özellikle de piyano, onun dünyadan çıkış yolu. *Les Pianistes* (Piyanistler) adlı kitabı, 2002 yılında Fransa'daki Seli Arslan Yayınları tarafından yayımlandı.

ÜNER BİRKAN, 1934'te Elazığ'da doğdu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdikten sonra hesap uzmanı oldu. Müzik yazarlığına öğrencilik yıllarında başladı. *Milliyet Sanat* dergisinde 1975'ten başlayarak 25 yıl müzik yazıları yazdı. Müzik yazılarını *Cumhuriyet*, *Hürriyet*, *Yeni Yüzyıl* ve *Radikal*'de sürdürdü. Ünlü orkestra şefi Charles Munch'un *Ben Bir Orkestra Şefiyim* adlı kitabını dilimize kazandırdı. Geniş kapsamlı bir "müzik dinleyicisi rehberi" niteliğindeki *Dinleyicinin Kitabı* adlı çalışması 2000'de yayımlandı.

İÇİNDEKİLER

Önsözler	11
Sunuş	19
Giriş.....	25
Kökler	31
Türkiye	39
Nadia Boulanger	51
Wilhelm Kempff	74
Alfred Cortot ve Öteki Ustalar	87
Rahmaninov'un ve Altın Çağ'ın Büyük Piyaniistlerinin Çalışma Yöntemleri	105
Monteux, Scherchen, Furtwängler ve Öteki Orkestra Şefleri	124
Besteciler	134
Özgürlük	152
Plaklar – Vega, Atlantic-Finnadar, EMI, Naxos, Alpha	169
Çalışma	184
Seyahatler	199
Sonsöz	228
Ekler	231
Teşekkür	303
Kişi Adları Dizini	305

ÖNSÖZLER

Aşk itirafı¹

Geçen yüzyılın 60'lı senelerini bugünden ayıran zamanın ağır perdesinin ardından dönemin unutulmaz müzikal hadiselerini düşününce, muhteşem Türk İdil Biret'in turneleri aklımızda hâlâ en parlakları arasında yer ediyor. Güçlü ve akıl almaz kabiliyeti ile başkentten az çok tanıdık müzikal hayatına bir yıldırım gibi inen İdil, Moskovalı seyirciyi cezbetmişti. Seyirciye, dışarıdan yanıltıcı, ölçülü bir müzikal söylemin örtüsü altında, aklın güzelliğine ve en hassas sezgisine dayanan, akademik normların dogmalarına köle olmamış coşkunun bir kişisel ifadenin ebedi değerlerini hatırlatmıştı.

Gözlerimi kapatınca daha o zamanlar pek genç ve büyüleyici olan İdil'i görüyorum; konservatuarın büyük salonunun kulisinden hızlı adımlarla sahneye ilerliyor, onu bekleyen büyük piyanoya adeta efsanevi anka kuşu gibi uçuyordu. İdil, tuşlara dokunduğu andan itibaren zaman dururdu ve hakikat anı gelirdi; gerçek dünyanın sadece bir görünüşe büründüğü o an – ve arkasında renkle, hayalle, düşünle dolu hakiki dünya belirirdi. Küçük ve zarif ellere sahip böyle genç, narin bir kadının piyanodan böylesine güçlü, trajik, maneviyat ve virtüözite dolu görüntüler çıkarabiliyor olması inanılmaz ge-

1. Kimeklis'in bu yazısına, İdil Biret'in *Hatıralar* kitabının Rusça versiyonunda yer verilmiş ve bu kitabın yeni baskısı için Fransızcaya Gertrude Kimeklis, Türkçeye de Nedim Büyükyüksel tarafından çevrilmiş ve Merin Sever tarafından redakte edilmiştir.

liyordu. Bu, onun Tanrı ile diyaloguydu. Mozart'ın şairane esinlerinin asil ölçülülüğü, Brahms'ın içten içe yanan gerginliği, draması ve romantik hareketliliği, Beethoven'ın keskin lirizmi ve kahramanca hissiyatı, Chopin'in aristokratik inceliği – hepsi İdil'e boyun eğmişti. Bütün bunları, yaratıcıların stillerine ve tasarılarına ters düşmeden, aksine, yapıtlarında yenilikler keşfederek, kendi öz karakterini ve zengin kişiliğini de empoze ederek yapıyordu. Bazen, müziğin dinleyicide bütünsel bir izlenim bırakması, tüm yapıtla özdeşleşen bir simgeye dönüşmesi için sanatçı tarafından icra edilen sadece küçük bir parçayı dinlemek yeterli olabiliyor. Kanımca, trajik bir düşünceliliğe sahip olan Chopin'in la minör op. 25 n° 11 etüdünün bis olarak çalınışı işte böyle bir simgeydi. Onda, sizi kırılğan bir gemi gibi ebediyetin, kaderin ve ölümlülüğün sonsuz okyanuslarına götüren geçişlerin, insan hayatının o karanlık son noktasını vurgulayan kızgın ve ateşli lavların ilüzyonu vardı...

Aradan onyıllar geçti, ama Chopin'in başyapıtının bu genç ve masum kadın tarafından icra edilen ustaca uyarlaması zihnimde sürekliliğe devam etti. Büyük bir saygıyla, İdil'in konser programını ithafıyla beraber arşivimde sakladım. Kader ancak İdil'in 60'lı yıllardaki unutulmaz konserlerinden yarım yüzyıl sonra beni yeniden bu muhteşem Türk ile karşılaştıracaktı. Ve bu, turneleri sırasında değil, 2008'de jüri üyesi olarak davet edildiği Moskova Sviatoslav Richter Yarışması sırasında olacaktı. Filozoflar, zamanın doğrusal değil dairesel aktığını, geçmiş ile geleceğin aynı anda var olduğunu, en az bir kere gerçekleşmiş herhangi bir olayın ebedi olduğunu söylerler. İdil bunu doğruladı. Görünüşü hiç değişmemişti (en azından bana göre). Önümde, beni her zaman etkileyen, büyük bir yeteneğin, kıyaslanamaz cazibenin ve sofistikeliğin nadir bir kaynaşımı olan aynı İdil duruyordu. Hep katıldığım İdil'e adanan yıldönümü programında, onu tanımayan insanlar bana hep sormuştur, "İtiraf edin, ona aşık mısınız?" diye. İşte, itiraf ediyorum. Ve bu muhteşem kitap vesilesiyle bunu bütün dünyaya duyurmak isterim, biraz geç olsa bile...

12 Nisan 2012

Dr. Gerard Kimeklis,
Pedagojik bilimler doktoru, piyanist, pedagog

Olga Mikhailovna Zoukova'nın¹
Dr. Kimeklis'e verdiği demeçten:

İdil Biret'in performansı sizde nasıl bir izlenim bıraktı?

1962'de, muhteşem Türk piyanisti İdil Biret'in bir konserini dinledim. Yirmili yaşlarındaıdı. Neye benzediğini bile hatırlıyorum, çok güzel görünüyordu. Moskova Konservatuarı'nın Büyük Salonu'nda çaldı. Çalışının bıraktığı izlenimi bütün hayatım boyunca hafızamda saklayacağım. Ne çaldığını hiç hatırlamıyorum; sadece Brahms'ın Variationlar'ının Haendel teması yorumunun beni çok etkilediğini hatırlıyorum. Çok zordur, hele en sondaki füğ en zorudur. Bu, eserin doruk noktasııdı. Ne kadar parlak, ne kadar organik, ne kadar da Brahms'ın stilinde çalıyordu! Bu performans fevkaladeydi, sarsıcııdı.

Olga Mikhailovna Zoukova

1. Olga Mikhailovna Zoukova, Rusya Federasyonu'nun onursal sanatçısı, sanat tarihi doktoru, Moskova Devlet Konservatuarı profesörü.

Yaşamın ve üretkenliğin çoksesliliği: Piyanist İdil Biret¹

Günümüzde Türkiye'ye – mümkün olduğunca önyargısız – bir şekilde yolculuk yapan herkes, uzaktan, Orta Avrupa bakış açısından bakıldığında kabul edilemez, hatta tehlikeli ölçüde tek renkli olarak görünen bir ülkenin farklı manzaralarıyla karşılaşmaktan kaçamayacaktır. [Bu bakış açısıyla] Ne "Türkiye" den ne de kendi içinde şekillenmiş bir toplumsal sistemden bahsedilebilir. Daha da kötüsü, geleneksel olduğu kadar şu anda istikrarsız da olan, yani değişim sürecindeki bir kültür sistemini, oldukça oturmuş, ancak aslında olgunluğu mayalanmakta olan bir devlet topluluğu yapısıyla kıyaslamak olacaktır. Bu bağlamda ülkemizde ve özellikle Almanca konuşulan ülkelerde, Boğaz'ın her iki yakasındaki müzik yaşamına dair bilgilerin sınırlı olmasına şaşırılmamalıdır. Dolayısıyla Türk halk müziği, Batı'nın müzik geleneğine dair çeşitli bağlantılar ve önemli besteci şahsiyetlerin kendilerini hiç de "yalıtılmış Asya estetiğinin temsilcileri" olarak görmediği bir ülkenin eğitim alanındaki gayretleri konusunda da belirsiz fikirler bulunmaktadır.

Piyanist İdil Biret hakkındaki bu kitap, gerek yazılan ve gerekse alıntılan kısımlarında, görünürde Avrupalı bir sanat hinterlandı konusunda geniş bilgi vermektedir. Bir zamanlar bütün kültürel gelişmelerin beşiğinde olan bir kültür ve kültür biçimleri konusuna ışık tutmaktadır. [Bunun] Eski Yunan, Roma ve nihayetinde kuzey dünyamız için ruhsal ve uhrevi gelişimlerimiz açısından yeri doldurulamaz. Bu kitapta, kapsamlı dipnotlarla dolu kuru bir kültürel-bilimsel gezinti söz konusu değildir; aksine, çocukluğundan beri kendini piyano ile ifade eden büyüleyici bir kadın sanatçı örneği üstünden, kişileştirilmiş bir (müzik) tarihi sunmaktadır.

Kendisi, salt müzikal bir başlangıcın, arzuların ve hatta şaşırtıcı bir biçimde ortalamanın üzerindeki yeteneğin sesi değildir; daha ziyade, belli bir konuyla ilgili, ama aynı zamanda insan varoluşunun sınırları aşan bütünü içindeki düşünme ve hissetme aracıdır.

Okur, müziğe adanmış bir yaşamın gelişimine, pek de tehlikesiz geçmeyen harika bir çocukluk dönemi macerasına, öğrenmenin,

1. Bu kitabın Almanca versiyonu için Peter Cossé'nin kaleme aldığı bu metin, Ünal Özış tarafından Türkçeye çevrilmiş ve Yonca Karadağ tarafından redakte edilmiştir.

gözlemlenmenin ve yeniden üretmenin doğallığına, doğaçlamalarda risk almanın gizemine dair bilgi edinmektedir. Dominique Xardel, bunu canlı bir biçimde yansıtmakta, yorumcuyu adeta bir gölge misali izlemekte, hızlı, akıllı ellerine sevecen biçimde bakmaktadır. Ve bu portre ile sohbet kaydı arasındaki etkileşimde, sanatsal ve gündelik yaşamı arasında ender rastlanacak bir denge kurmuş bulunan bir insanın resmi ortaya çıkmaktadır. Bir yanda tatmin etme, memnun etme hırsı, en zor repertuarlarda sorumluluk bilinciyle ustalaşma ve beraberinde muazzam bir literatürü icra etme (ve diskografik olarak belgeleme) isteği; diğer yanda (daha doğrusu, dengeleyecek biçimde) bütün bunları herhangi bir telaşa kapılmadan, asil bir tavuz ile, özgüvenle ama asla kayıtsız kalmadan, doruk noktaları sayılamayacak kadar çok olan bir yaşam programında birleştirme becerisi vardır. Bu yaşam yolculuğu, kendisini kesintisiz bir bütün, yükselen bir yol olarak sunar: Bu, mesleki ve ailevi ortamdaki her şeye (ve herkese) karşı açıklık, yapabilme becerisi, özeleştirici, coşku yaratma temeline dayalı bir yoldur.

İdil Biret'i yıllar önce genç bir konser dinleyicisi sıfatıyla, daha sonra ise yazar kimliğimle izlemiştik ve plak kayıtları, yazılarımın önemli bir kısmının öznesidir. Tekniği parlak, her türlü besteyi hemen öğrenebilen bu Türk müzik elçisi hakkındaki bilgiler, çalışma ve yaşam sürecimde bana başka yollardan da ulaşmıştı. Önceki eşimin babası Sándor Végh, sık sık ve keyifle Wilhelm Kempff'le birlikte çalardı. Prades'te, Pablo Casals'ın kurduğu ve yönettiği festivallerde, Ligurya kıyısındaki Cervo'da, Végh'in 60'lı yıllarda bizzat başlattığı ve günümüzde de Temmuz-Ağustos aylarında gerçekleşen festivallerde birlikte müzik yaptılar. Oralarda da inanılmaz yetenekli İdil Biret'ten bahsediliyordu; Kempff onun müzikal zekasına, çabuk kavrama yeteneğine övgüler yağdırıyordu. Piyanist Wilhelm Kempff'in etkisi ve pedagojik duyarlılığı da Biret'in hayatının ilerleyen dönemlerinde önemli bir rol oynayacaktı. Tabii ki tek başına her şeye karar veren bir sanat üstadı olarak değil; bu kitapta, neredeyse hiçbir kadın müzisyenin (ve aslında erkek müzisyenlerin de) dile getiremediği şekilde ona eğitim veren eğitimcilerinin, ahlâki, ailevi ve sosyal inceliklerini (en acı taraflarına kadar) aktaran ve genç, ergen, araştırmacı İdil Biret'e yoldaşlık eden birkaç önemli arkadaşından biri olarak. Burada Biret, tüm müzik tarihinin Valhalla'sıy-

mıŒçasına¹ içinde eŒsiz karakterlerin yaŒadığı, bir nevi içine dahil olunabilen odalar yaratarak, hassas ve dürüst bir (z)gözlemci olduğunu kanıtlıyor. Nadia Boulanger'nin alıŒmalarını, özel atıŒmalarını bu kadar zl ve yine de ayrıntılarına vakıf Œekilde anlatmak daha önce mümkün olmamıŒtı; Alfred Cortot'nun kendine özgü öğretme ve aktarma biçimleri bugüne kadar ender olarak anlatılabilmıŒti; oysa ge Biret'in gözlemleri tecrübeye dayalıydı. Ve bu yaŒananlar, metnin içinde sevecen biçimde ele alınmıŒ ve analiz edilmiŒ, ancak hiçbir Œekilde bir değerlendirme (besteciler için neredese kaçınılmaz bir hesaplaŒma) amacı taŒımadığı grlmŒtir.

Bu kitapta Türk bestecilerine de geiŒ bir yer ayrılmıŒtır ve Œhretlerinin büyük bir kısmı İdil Biret'in eserleriyle bağlantılıdır. Cemal ReŒit Rey, Ulvi Cemal Erkin, Necil Kazım Akses, Ferit Tzn (ev. notu: Ferit Tzn yerine Hasan Ferit Alnar kastedilmıŒ olsa gerek) ve - hepsinden önemlisi - Ahmed Adnan Saygun (aralarında Mussorgsky, Borodin, Cui'nin de bulunduğu, Rusya'daki "kudretli küçük küme"den esinlenerek) "Türk BeŒleri" olarak anılmaktadır. Piyanist, burada ülkesini piyanistik denilebilecek tarzda tanıtmakta, yaratıcılık gayret ve sonuçlarını baŒka yerlerdeki dinleyicisinin dikkatine sunmaktadır. Günümüzde bu giriŒimlerinde yalnız değildir. Türkiye'de piyanist meslektaŒları Glsin Onay ve Hüseyin Sermet, Gher ve Sher Pekinel ikilisi, Ferhan ve Ferzan nder kardeŒler ve de besteci piyanist Fazıl Say gibi, uluslararası tanınmıŒ bir dizi müzisyen vardır. Bu durum gneŒ altındaki bir buzdağının sadece tepesi niteliğindedir, çünkü uluslararası yarıŒmalara ülkenin eğitim kurumlarından giderek artan sayıda ge yetenekler katılmakta, daha sonra yabancı ülkelerde de eğitim görerek yetenekli, dile hâkim, Avrupa Birliėi yolunda olan bir ülkede varlıkları istenecek temsilciler olmaktadırlar.

İdil Biret'i, Bremen ve Weimar'da iki kez jüri yesi olarak izledim. OdaklanmıŒ bir dinleyiciydi, sözlü değerlendirmelerinde iyniyetli, haklı olarak iletteği ayrıntılarda netti ve ge bir piyanistin eriŒebileceėi olanakları ve olası uzmanlıkları merak ediyordu, yani bir estetik öğretisi savunucusu, bir yöntem savunucusu gibi davran-

1. Valhalla, (İskandinav mitolojisinde Valhll, "SavaŒta lenlerin salonu"), Odin tarafından yönetilen Asgard'da bulunan, tüm kahramanların Œlenlerde bir araya geldiği, görkemli, büyük odadır.

mıyordu; daha ziyade podyumda titreyerek duran, umutlu ve korku dolu gözlerle bakan unvan adaylarının durumuna aşına, mesleğinde kapsamlı yetişmiş, deneyimli bir dinleyici gibi davranıyordu. İdil Biret'le, bu duyduklarım ve tüm bu yaşananlarla bağlantılı olarak, başka piyanistler için söz konusu olamayacak (Naxos¹ kaydı, muhtelif piyano konçertoları için Brahms'ın kadansları gibi) veya güçlükle ele alınabilecek inanılmaz kayıt projeleri hakkında bolca konuşma fırsatım oldu – İdil Biret'in, Beethoven'in Liszt tarafından piyanoya uyarlanan dokuz senfonisini EMI firması için kaydettiğini unutmamalıyız. Kendisi bunları abartmamakta, ancak yaptıkları konusunda başını dik tutarak konuşmaktan da kaçınmamaktadır. Bu ve bunun gibi durumlar, almak ve vermekten oluşan bir bütüncül sanat eseri olan "yaşam"ın çok sesliliği içinde doğal biçimde yer almakta; geçmiş, günümüz ve gelecekle ilgili her şeye yoğun bir ilgi içermekte, İdil Biret'in bazen parmaklarının ucunda bulunan mizah anlayışıyla iç içe geçmektedir.

Peter Cossé
Ağustos 2007

1. Naxos Records, klasik müzik alanında dünyanın en büyük ve en başarılı plak şirketi.

Efsane olmuş, eşi nadir görülen, bir parça da gizemli

Paris'te Chopin'in "Bütün Eserleri" kayıtlarının satıldığı Fnac'da.

İdil Biret, siz, müzisyenlerin, özellikle piyanistlerin dünyasında efsane olmuş bir kişiliksiz.

Efsanesiniz, çünkü her şeyden önce, müzik dünyasına en şaşırtıcı harika çocuklardan biri olarak girdiniz; 20. yüzyılın tanıdığı en büyük harikalarından biriydiniz. Bütün dünyayı kesin olarak büyüdediniz, en büyüklerin hayranlığını kazandınız. Siz, daha yedi yaşındayken radyoda konser veren, on bir yaşında Wilhelm Kempff ile birlikte, Mozart'ın *İki Piyano İçin Konçerto*'sunu çalan o küçük kızsınız. Sizinle karşılaşan herkes, Nadia Boulanger ve daha birçokları size hayran oldu. Sonra da,

şaşırtıcı olmaktan bir an bile geri durmayan bir kariyere adım attınız. Everestlere gözünüzü dikmiştiniz adeta, öyle söylenebilirdi; çünkü, beş ya da altı yılda bir, durmaksızın, inanılmaz şeyler yapıyordunuz. Harikalarınıza Liszt'in, Beethoven senfonilerinin piyano uyarlamalarıyla başladınız, daha sonra, inanılmaz bir başka şeyi, Chopin'in bütün piyano eserlerinin kaydını gerçekleştirdiniz, bununla da, Polonya'da Büyük Ödül'ü kazandınız. Bugüne dek yetmiş kayıt yaptınız. Ardından on yıl kadar önce, Pierre Boulez'in üç sonatını, bu ulaşılmaması oldukça müşkül, son derece güç diziyi kayda aldınız. Düşünülecek bütün madalyaları almaktasınız. Sizin için, "Kim bu İdil Biret, büyüdü bir küçük kız olarak işe başlayan, sonra da yalnızca sıradan bir kariyer yapmakla kalmayıp bambaşka bir kişilik kazanan bu sanatçı kim?" diye soruyor herkes. Geçen hafta Nantes'daydım, müzisyen arkadaşlar bana, önümüzdeki günlerde neler yapacağımı sordular. Onlara İdil Biret'le buluşacağımı söylediğimde bana, İngiltere kraliçesi ile buluşacaktım gibi imrenerek baktılar. Çünkü efsane olmuş, eşi nadir görülen, bir parça da gizemli bir kişisiniz siz.

Jean-Michel Damian
France Musique Radyosu,
"Duyarlı Teller" programı, 7 Şubat 2004

SUNUŞ

Babam İsmet İnönü'nün çoksesli Batı musikisine olan tutkusu, müziksever dostlarımız tarafından çok iyi bilinir. Babam bu müzik türünü, kendi deyimiyle "müstesna zevk"i; Yemen'de, genç bir Osmanlı subayı iken tattıktan sonra, ondan bir daha ayrılmak istemedi ve ailesi içinde bir müzisyen yetiştirme düşünüyü kurmaya başladı.

1916 tarihinde evlenir evlenmez, eşinin piyano çalmasını arzu etti. Piyano aldı, hoca tuttu. Her ikisi de gayret ettiler fakat olmadı.

Seneler geçti, bir kızı oldu. Ben doğunca babam gene ümitlendi. Bana da bir piyano aldı, bana da hoca tuttu.

Sevgili, çok değerli Ferhunde Erkin ders vermeye başladı. Babam yorumculukta ilerlememi sıkı bir şekilde takip altına aldı ve gene düş kırıklığına uğradı.

Tam vazgeçmek üzereydi ki Tanrı ona bir altın top bağısladı. Peri masalı gerçekleşti.

1946 yılında, o tarihlerde klasik Batı müziği konserleri verilen Mamak Konservatuvar binasında güzel bir dinleti sonunda, babamın kucığına bir altın top, lüleli saçlı, muzip bakışlı, cin gibi bir kız çocuğu, bir taş bebek düştü!

O akşam piyanoda Mithat Fenmen, kemanda Orhan Borar ikilisinin bir resitali vardı. Dinleti alkışlar arasında sona erince, Mithat Fenmen yanımıza küçük bir kız çocuğu getirdi. Onun üstün yete-

Cumhurbaşkanı İnönü ve İdil Biret, 1946.

nekli, çok özel olduğunu söyledi ve bize piyanoda marifetlerini gösterebilmesi için babamın iznini istedi.

Çocuk, babam Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün sorularına büyük bir rahatlıkla cevap verdi:

İsmi, İdil Biret'ti. Dört buçuk yaşındaydı. Evet, bize piyano çalacaktı.

Mithat Bey onu çağırınca sahneye çıktı. Piyanonun başına geçti. Fakat boyu kısa geliyor, klavyeye yetişemiyordu. Zaten pedallara küçücük ayaklarının ulaşması imkânsızdı. Tabureyi yükselttiler, gene olmadı. Alelacele notaları üst üste koydular, ancak öyle istenilen yüksekliği elde ettiler.

Küçük kız, İdil, etrafında konuşanların telaşını muzip bakışlarla takip ediyor, sıranın ona gelmesini sakın sakın bekliyordu.

Sonunda hazırlanan tabureye tırmandı ve böyle bir sahnede, böyle bir kalabalığın önünde çalmaya alışıkmiş gibi büyük bir güvenle minik parmaklarını piyanonun tuşlarında dolaştırmaya başladı.

Bir canlı bebeğe bakar gibi seyrettiğimiz İdilcik, biraz sonra nefesimizi kesti. Karşımızdaki gerçek bir “Harika” idi.

Bach’ın *Do Minor Prelüd* ile Beethoven’in *Opus 49 No.2 Sonata*’nın ikinci kısmını, *menuet*’i, bir çırpıda ezbere çaliverdi. Bunlar evde annesinden duyduğu parçalamış....

Gözlerimize, kulaklarımıza inanamıyorduk. Alkışların kesilmesini beklemeden bir parçadan ikincisine geçiyordu. Evinde oyun oynar gibiydi. Sonunda, nerdeyse zorla, Mithat Fenmen onu taburesinden indirdi.

Müdürün odasında çaylar içilirken İdil’i getirdiler. Babamın, annemin ellerini öptü, babamın kucağına oturdu, boynuna sarıldı. Birbirlerini çok sevdikleri belli oluyordu.

Babam, nihayet ailesinde bir müzisyen yetiştirme düşüne, “Harika” çocuğuna kavuşmuştu.

İdil Biret, Özden İnönü Toker, Suna Kan.

O akşamdan sonra İdil, Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nün hem en küçük hem de en büyük konuğu olmaya başladı. Ailemizin bütün fertleri ona bayılıyordu.

Son derece doğal, kendinden emin, tatlı bir çocuktur. Bize geldiğinde ilk önce bebeklerime koşar, sarılır, sonra aklına esince piyanonun başına geçip oyunun devamı gibi piyano çalmaya başlardı.

Daha o yaşlarda, bütün ömrünce onu belirleyecek özellikleri meydana çıkmıştı.

Bir Harika Çocuk'tu, bunu Tanrı'nın kendisine bahsettiği bir lütuf olarak görüyor, kabul ediyordu. Bu akıl almaz yeteneğin kıymetini bilecek fakat hayatının dengesini bozmasına izin vermeyecekti. Seneler geçtikçe kendisi ile barışık, başkaları ile hoşgörülü olmaya hep devam etti.

1948 Temmuz'unda İdil Biret ve kemanda üstün yetenek sahibi diğeri bir harika çocuk Suna Kan için çıkarılan "Harika Çocuk Yasası" TBMM'den geçti.

İdil Biret'in peri masalını andıran yaşam hikâyesi başlamıştı.

Ben Metin Toker ile, o Şefik Büyükyüksel ile evlendikten sonra, küçük kardeş-abela yakınlığımız daha değerlendirildi, renklendi.

Ben, onun kadar öğrenmeye meraklı, araştırmaya hevesli, azimli az insan tanıdım. Harikulade hafızasının yardımı ile İdil, çok zengin bir bilim, kültür hazinesine sahip. Bu serveti de kendisine saklamayıp yakınlarıyla paylaşmaktan her zaman büyük zevk alır.

İdil'in evvela babamla, annemle, Metin'le, sonra çocuklarımla, torunlarımla birçok konserinde bulundum. Onu dinlerken hep o küçük, şirin kızı hatırlayıp ona içimden candan teşekkür ettim. "İyi ki doğdun, iyi ki varsın İdil," dedim.

Ama bir konserinin özelliği var, diğerlerinden çok farklıydı.

Cumhuriyetimizin yetmiş beşinci yılı etkinlikleri çerçevesinde İsviçre'de Lozan'da bir konferans düzenlenmişti. TBMM Başkanı Hikmet Çetin'in yanı sıra biz de Ömer Ağabeyim, Erdal Ağabeyim, eşi Sevinç İnönü ve ben Özden Toker, Lozan Barış Antlaşması'na imza atan Türk delegasyonunun başkanı İsmet İnönü'nün çocukları olarak davet edilmiştik.

Lozan'da, 24 Temmuz 1923'te, antlaşmanın imzalandığı binaya yakın bir yerde düzenlenen konferans, daha sonra Erdal İnönü'nün yönettiği bir panelle devam etti.

Aynı akşam antlaşmanın asıl imzalandığı Rumine Sarayı'nda da İdil Biret'in bir konseri vardı. O tarihî, yüksek tavanlı, mermer sütunlu, tıklım tıklım dolu, haşmetli salonun ucundaki bir platforma yerleştirilmiş kuyruklu piyanonun başına geçince; gene o 52 sene evvelki küçük kızı hatırladım. Büyümüş, uzun tuvaletinin içinde zarif, güzel bir hanımefendi olmuştu. Ama aynı muzip bakışlarla etrafını süzüyordu. Kendinden emindi. Çok sakindi. Parmakları tuşlara dokununcaya kadar...

O akşam Rumine Sarayı'nda Beethoven'ın *Dokuzuncu Senfoni-si'si'nin* 4. son bölümünü (Franz Liszt'in piyano uyarlamasını) çaldı. Tek başına bir orkestra gibiydi. Hepimiz, nefesimiz kesilmiş onu dinliyor, hiç bitmemesini istiyorduk.

Aklımdan neler geçti... İsmet Paşa, Barış Antlaşması'nı yetmiş beş yıl evvel burada imzalamıştı. Arkasından cumhuriyet ilan edilmişti. Harika Çocuk Yasası, elli sene evvel bu günlerde kanunlaşmıştı ve onu, babamı kaybedeli de yirmi beş yıl olmuştu.

Babam, İsmet İnönü artık yoktu. Ama altın topu, harikalar yaratmaya devam ediyordu. İçimden tekrar babama ve İdil Biret'e teşekkür ettim.

Özden İnönü Toker

GİRİŞ

1945 yılında Ankara’da, henüz dört yaşındayken ve nota okumasını daha öğrenmemişken İdil Biret, Mozart’ın müziğini ve Bach’ın *İyi Düzenlenmiş Klavye’*sinden *prelüd* ve *füg’*leri, radyodan dinlediği kadarıyla, piyanoda çalışıyordu. Bu eserleri hiçbir güçlük çekmeksizin çeşitli tonalitelere çevirmeyi de başarıyordu. Kimdi bu İdil Biret; Türkiye’nin, Batı’daki en Doğulu, ya da Doğu’daki en Batılı ülkenin başkentinde yaşayan bu çocuk kimdi?

Üç yıl sonra, 7 Temmuz 1948’de Türk Parlamentosu, “İdil Yasası”nı kabul ediyordu. Bu yasaya göre, İdil, Türkiye’den ayrılacak, yabancı ülkelerde eğitim görecekti. Wilhelm Kempff, Alfred Cortot ve Nadia Boulanger gelecekteki öğretmenleri olacaktı.

Kendisine imrenilen, hayran olunan ama kimi zaman da kıyasıya eleştirilen, yine de böylesine az tanınan bu kadın sanatçının garip talihi burada başladı. Bugün, dünyanın her yanında satılan, iki milyon kadar –Glenn Gould’unkilerden fazla– diski var. Sınırsız bir kültür ve merak, düşünülemez kadar geniş, şaşmaz bir bellek, sayıları nispeten azalan ama unutulmaz anılar bırakan konserler. Sonra da, ara verilmeksizin çalışma, hep çalışma.

Şamanlık, Hıristiyanlık, İslam, Sufilik, kültürlerin ve geleneklerin çarpışmasıyla, onun kültürel ve dinsel dokusunda bir arada yaşar. Batı yazını ve sanatı, felsefesi ve şiiri, durmaksızın düşüncesini ve çalışını besliyor onun.

Hermann Hesse, bir yerde, "Ah, yaşamımız müziksiz neye benzerdi!" der, ayrıca şunları da ekler: "Konserlere gitmeye pek gerek yok. Bize tanınan bin bir fırsat arasında, piyano üzerinde birkaç nota yeter... Belleğimizin hazinelerinden bilmem kaç kez, Schubert'in bir melodisi fişkırmıştır... O melodi alır bizi, aydınlıklara götürür, sarsar bizi, yaralarımızın üzerine aşkla dokundurur elini..."

Üstün yetenekliler kimi zaman garip işler yaparlar, bilinen normların ötesine geçmek isterler, kimi zaman da, hiç beklemedikleri kadar ileriye görürler, çoğu zaman da başkaları anlar bu güçlerini, desteklerler. Bu olağanüstü güçlerinin farkındadırlar çünkü. İdil Biret'e gelince; o, içinde özgür düşüncenin önemli yer tuttuğu bir ailenin içinde yetişmiştir. Müslüman cetleri vardı ama annesi babası, büyükannesi ve dedesi dinin gereklerini uygulayan kimseler değildi.

Biret çalar, hemen her şeyi çalar. Belleğinde, bu uçsuz bucaksız depoda, yıllar boyu yalnız bestecileri değil, çeşitli yorumcuların çalışlarını da biriktirmiştir. İdil her şeyi dinler. Sahip olduğu büyük plak koleksiyonu ona, bütün yorumları, bütün büyük piyanistleri, özellikle bir zaman yaşamış gitmiş olanları, Rahmaninov'ları, Koczalski'leri, Backhaus'ları, o arada elbette Cortot'ları, Kempff'leri durup dinlenmeksizin tanıma, değerlendirme olanağını vermiştir.

On bir yaşındayken Kempff'le Paris'te Champs-Élysées Tiyatrosu'nda, 2.400 dinleyicinin önünde, Mozart'ın *İki Piyano İçin Konçerto*'sunu çalmıştı. Çok olağan bir şeydi onun için bu, çünkü o yıllarda Kempff'le birlikte sık sık, iki piyanoda ya da dört el olarak çalışıyordu.

Aynı zamanda, Nadia Boulanger ile de çalışıyor, onunla konserler veriyordu. Yıllar sonra, Pierre Boulez'in üç sonatını birkaç gün içinde diske kaydetti. Ne dinlediyse, ister senfonik müzik olsun ister opera, hemen piyanoya uyarlayabiliyor, notaya alabiliyordu.

Kayıt yapmak onun için her zaman büyük bir zevk kaynağı oldu. Disklerinin sağladığı başarı, herkese, her zaman aynı zevki vermedi elbette. Yıllardan beri, belli başlı büyük plak firmaları ve kimi konser organizatörleri ona karşı çıktılar. Ama hiç aldırmadı o bunlara.

1960 ile 1980 yılları arasında ABD'de, Avustralya'da, Rusya'da, Avrupa'da ve elbette doğduğu ülkede, Türkiye'de yüzlerce konser verdi. Çağdaş müziği de kapsayan, geniş dağarcığında 100'ü aşkın konçerto, Franz Liszt'in piyanoya uyarladığı dokuz Beethoven sen-

35. İstanbul Müzik Festivali'nin açılış gecesinde, İdil Biret ve Ayla Erduran'a Onur Ödüllerini Leyla Gencer verdi. 2 Haziran 2007.

fonisi, bunların yanı sıra, özellikle Chopin'in, Brahms'ın, Rahmaninov'un piyano için yazdıkları bütün eserler vardır.

1970'lerde New York'ta, 20. yüzyıl bestecilerinin (Bartók, Berg, Bukureşliye, Brouwer, Boulez, Castiglione, Françaix, Miaskovski, Mimaroglu, Prokofiev, Saygun, Skriyabin, Stravinsky, Webern) bir dizi eserini plaklara kaydetmişti. Şimdilerde, Brahms'ın senfonilerinin piyano uyarlamaları üzerinde çalışıyor. Ayrıca, Beethoven'ın otuz iki sonatını, beş piyano konçertosunu ve dokuz senfonisinin piyano uyarlamalarını içeren bir dizi CD'nin kaydını tamamlamıştır.

İdil'le konuşmalarımız Paris'te, Brüksel'de, Londra'da, iki yıl boyunca sürdü. Chateaubriand'ın, "Prenslerin, başlangıçta söyleyecek hiçbir şeyleri yoktur..." sözünü unutmaksızın... Sözle anlatılamayacak ya da iki tarafın hayallerine, duyarlılığına dayalı şeyleri anlatmaya kalkışmak, garip bir girişimdir aslında. Besteciler ve sanatçılar üstüne fazlasıyla yazılmıştır, bunlar sık sık tartışma götürür yorumlara ya da açıklamalara yol açmış ya da birçok defasında olduğu gibi sanatçının kendisi tarafından çürütülmüştür.

Bu kitabı yazmayı İdil Biret'e, 2002 yılının güz aylarında önerdim. Kitabı birlikte yazdık; ben sorular sordum (soracağım ne çok şey varmış gerçekten), İdil yanıtladı. Her zaman hazırды yanıtlama-

ya, kimi zaman pek çok ayrıntıyla yüklüydü yanıtları. Önceleri konuştuk, kimi zaman da yakın dostu Marie-Françoise Bucquet ya da İdil'in eşi Şefik Büyükyüksel kibarca, şaşmaz bir kesinlikle karıştırlar bu konuşmalara. Sonraları, zaman geçtikçe, söylediklerinin düşüncelerini yanıltmadığından emin olmak için, yazılı olarak yanıtladı sorularımı. Yaptığı bütün işlerde, sınırsız bir mesleki bilinci vardır İdil Biret'in. Üzerinde karara varılan ya gerekli görülen ya da düpedüz tavsiye edilir nitelikte bulunan hiçbir şeyi göz ardı etmedik bu konuşmalar sırasında.

Programlarında sıkça yer verdiği besteciler, kuşkusuz, kişiliğinin kimi egemen çizgilerini belirleyecek özellikler taşırlar. İstanbul, Paris ve Brüksel; Brüksel'deki daireyi 1889 tarihli, yarım kuyruklu Pleyel marka bir piyano süsler ama, çoğu kez geceleri hazırlandığı konserlerine ve kayıtlarına, elektronik ve sessiz klavyeleri çalarak hazırlanır. Yaptığı sayısız seyahat sırasında, her zamanki açıklığı ve merakıyla, her türlü insanla tanışmış, bu insanların çoğu gerçek dostları olmuştur. Konserini bir hayır kurumuna yardım amacıyla veriyorsa, çok az insan bilir bu durumu. Güçlükler, aldatmacalar ve müzik dünyasının çeşitli bayağılıkları yıldırılmaz onu, tersine, güçlendirir.

İdil Biret yalındır, saydamdır, belirsizlik yoktur. Mizacına en aykırı şeyler, kararsızlıklar, karmaşıklıklar ya da yanlış anlamalardır. Bütün sorunlar açıkça ortaya konur, yaşamının bir gereğidir bu. Ya seversiniz ya da sevmezsiniz. Kimi zaman şimşek hızındaki sezileri ve duyarlılığıyla, hiçbir yarar sağlamayan analizlerden ya da tekrarlardan sakınır kendini. Belki de, yaratmayı frenleyen, serbestçe hareket etme olanaklarını kısıtlayan, maddi ya da günlük güçlükler karşısında takındığı o aldırış etmeme ve gülüp geçiverme yüzündendir bu.

Hareket özgürlüğüne her şeyden çok değer verir İdil. Hiçbir ödün vermez bu özgürlükten. Hiçbir zaman. Böyle olunca, yaşam daha da basitleşir, aslolanın üzerinde yoğunlaşmak daha kolaylaşır. Böylelikle, tüm piyano repertuarına hâkim olmak mümkün olur, Biret günümüzde bunu yapabilen, sayıları son derece az sanatçılardan biridir. Bugün kim, hangi piyanist, ezbere, hemen hemen hiçbir hazırlık yapmaksızın Beethoven'ın, Brahms'ın, Chopin'in, Schumann'ın, Rahmaninov'un eserlerinin büyük bölümünü, Boulez ya da Ligeti gibi çağdaş bestecilerin eserlerini çalabilir?

Arada bir, dostu Bukureşliyev'in, *Archipel IV* adlı eseri üzerine yaptığı –Biret'in de ayrıca kaydettiği– şu açıklamayı anımsar İdil: “Yorumcu, kendisine çizdiği yalnız yolda, kendi seçimlerini yapmalı, böylece, çeşitlilik içinde, tutarlılığı ve bütünlüğü, imgelemine ve düşlerini korumayı bilmelidir.”

Müzik, tüm biçimleriyle, onun değişmeyen yaşam kaynağı ve temel besinidir. Kendini aşma uğraşının dışında her çabanın yararsız olduğuna inandığı için, yaşamdaki asıl arayışı olan müziğin gerçek bir serüven kahramanı olmuştur İdil, uzun yıllar da öyle kalacaktır.

Dominique Xardel

KÖKLER

“İnsan, sanatın ve güzelliğin gizlerini en iyi,
inzivaya çekildiğinde öğrenir.”

Oscar Wilde

Ankara’da ve İstanbul’da uzun yıllar yaşayan İdil Biret, uzun bir süredir Brüksel ve Paris’te oturmakta, dostlarıyla buluşmak, kayıtlar yapmak ve çeşitli konserler vermek üzere, düzenli olarak Türkiye’yi ziyaret etmektedir.

Ailenizde çok müzisyen var mıydı, büyükbabanızın ve büyükannenizin, babanız ve anneniz üzerindeki etkileri nasıldı?

Evet, ailemde, özellikle anne tarafımda birçok amatör müzisyen vardı. Annem Leman Biret iyi bir müzik eğitimi almıştı, çok iyi piyano çalardı. Kolaylıkla çalardı, çalarken de rahat hareket ederdi. Mükemmeliyetçi olduğu için, “müzikalite” den yoksun olduğunu söyler, çalışını bir parça yüzeysel bulurdu. Bir gün, Weber’in *Valse Çağırır*’sını büyük bir incelik ve başarıyla çaldığını anımsıyorum. Ne yazık ki, benim kendisini dinlediğimi fark ettiğinde birden kesti çalmayı. Sonra da, parçayı baştan almasını sağlamak mümkün olmadı. Anneannem ise hiçbir şeyden çekinmezdi (ya da bana öyle gelirdi). Hiç nazlanmadan piyanoya oturur, tereddüt etmeksizin doğaçlama-

lar yapardı. Ayrıca, marşlar ve küçük parçalar da bestelemişti. Türk klasik müziğini, bunun yanı sıra Osmanlı edebiyatını çok iyi bilirdi. Bütün bunlar, Beethoven'ın, Chopin'in, Brahms'ın müziklerine hayran olmaktan, Balzac'ın, Victor Hugo'nun ya da Alexandre Dumas'nın yazdıklarını tutkuyla okumaktan alıkoymazdı onu. Ondan kalanlar arasında elime, içinde şiirler de bulunan, ilginç bir günlük geçti; ne yazık ki Osmanlıca olarak Arap alfabesiyle yazılmıştı, okuyup anlamam olanaksızdı.

Anneannemin kişiliğine, geniş görüşlülüğüne, anlayışındaki modernliğe, alışılmışın dışındaki tutumuna hayrandım. Bunun gibi, annem için de teyzesi, bir hayranlık kaynağıydı. Bir parça değişken huyolu olan bu hanım, hayran olunacak kadar güzel keman çalarmış bir zamanlar, o günlerin en ünlü Osmanlı müziği üstatlarından olan Leon Hancıyan Efendi'den dersler almış. Annemin büyük teyzeleri, kuzinleri, istisnasız hepsi, müzik ve edebiyat meraklısıydılar. Anneannemin dedesi Abdi Bey, yaşadığı dönemin (1830) en ünlü şairlerinden biriymiş. Babaannemi, babamın babası olan öteki dedemi tanımadım. Babamın anlattığına göre, hemen her akşam, büyükleriyle birlikte müzik yapıyorlardı (şarkı, piyano). Halam, amcam ve babamın kuzinleri piyano çalarlardı. Ama onların dağarcıkları, anneminkine göre çok daha alışılmış, o devirde moda olan parçalardan oluşuyordu. Babamın ailesinde yılda birkaç kez, aile üyelerinin, çoğunlukla Fransızca, tek perdelik piyesler oynama, müzik yapma (genç kızların piyano çalmaları gibi) âdetleri varmış, onların yaptıklarını yakın akrabalar, amcalar, yengeler, komşular hayranlıkla izleyip dinlerlermiş.

Geçen yüzyılın ortalarında, Batı müziği girmiş miydi Türkiye'ye, sevilir miydi?

Unutmayalım ki, Batı'nın en büyük sanatçıları, başta Liszt olmak üzere, İstanbul'da konserler vermişlerdir. Sarayda, birçok padişah ve onların aileleri besteler yapmışlardır. Padişah V. Murat, Çırağan Sarayı'nda uzun süre mahpus kalmış, o arada oldukça fazla sayıda piyano eseri bestelemiştir. Küçük boyutlu parçalardır bunlar ama müzikal açıdan bakarsanız, ilgiye değer yapıtlardır. Sonraki yıllarda Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'na dönüşen, Osmanlı Sarayı'na bağlı "Muzika-yı Hümayun Orkestrası"nı, 1829 yılında, opera bestecisi Gaetano Donizetti'nin ağabeyi Giuseppe Donizetti kurmuştur.

Annem bana, en büyük solistlerin verdikleri resitalleri dinlediğinden söz ederdi. Özellikle Emil von Sauer'ın çalışından çok etkilendiğini söyler, onu bana örnek gösterirdi. Bu konuyla ilgili bir olay anlatacağım: Annemin konserlere, tiyatro gösterilerine, yanında aileden birinin olması koşuluyla, gitme izni varmış. Bir akşam, ona eşlik etmesi gereken kuzeninin bir işi çıkmış. Annem, karşılaştığı bu engelle aldırmayarak, sınıf arkadaşlarından biriyle konsere gitmeye karar vermiş. İki kız, heyecan içinde, Asya'yı Avrupa'ya bağlayan vapura binip o çok güzel konseri hayranlıkla dinlemişler. Ama çıkışta, kendilerine eşlik etmesi gereken akrabanın adını unutmuş, pek doğal olarak, annesi sorabilirmiş kiminle konsere gittiğini... Hemen, kuzenlerinden birine, çok iyi amatör kemancı ve o zamanlar deniz subayı olan Nurettin Şazi Kösemihal'e telefon etmiş, konserde kendilerine eşlik ettiğini söylemesini rica etmiş ondan. O da seve seve kabul etmiş bu öneriyi, annem yıllar sonra, başına gelenleri gülererek anlatmıştı bana.

○ dönemin Türk bestecileri etkiledi mi sizi? Onların eserlerini çalar mıydınız?

Annemle babamın, Osmanlı klasik müziğine hiçbir yakınlıkları yoktu. Annem bu konuda annesiyle uzun boylu tartışmalara girerdi. İnsanı hüzne boğan, atalete, gevşekliğe sürükleyen bir müzik sevilbilir miydi hiç? Anneannem, onu bu yanlış görüşten caydırabilmek için, elinden geleni yapardı. Sonunda da, annemin inadı karşısında iyice kızmaya başladılar. Dolayısıyla, çocukluğumda evimizde Osmanlı klasik müziği hiç dinlemedim. Sonraki yıllarda, köklerle canlı bir ilgi kurmam üzerinde ısrarla duran Nadia Boulanger, bana Türk müziği plakları gönderilmesini istedi. Annemle babam buna biraz karşı çıktılar ama o plaklar gönderildi sonunda. Bunların arasında halk müziği parçaları da vardı ve severek dinledim onları. Ama klasik Türk müziğini dinlerken, " tampere " sisteme alışık olan kulağım, çeyrek tonlardan rahatsız oldu. O günlerde, bu müziğe hiç yakınlık duymadım.

Annemin kuzeni olan, tanınmış müzikolog Mahmut Ragıp Gazimihal'in aracılığıyla, Adnan Saygun ile eşini ve daha birçok müzisyeni tanıma fırsatını buldum. Annemle babam, Saygunlarla hemen yakınlık kurdular, dostluklarını ilerlettiler. O sıralarda Saygun, ünlü

oratoryosu Yunus Emre'yi (Yunus Emre, 12. yüzyılda yaşamış, mistik izler taşıyan şiirlerini çok temiz bir Türkçeyle yazmış, önemli bir şairdir) bestelemiştir. Oratoryo, Yunus Emre'den alınmış bazı metinler üzerine kuruludur. Bu eser, Türkiye'de ve yabancı ülkelerde büyük başarı kazandı. Leopold Stokowski, Yunus Emre oratoryosunu çok sevmiştir, ellili yıllarda bu eseri New York'ta, Birleşmiş Milletler binasının kongre salonunda çaldırdı. Oratoryo, İkinci Dünya Savaşı ertesinde Paris'te de çalınmıştır. Saygun'un eserlerinden, Debussy'nin *Çocukların Köşesi* ve Fauré'nin *Dolly'si* gibi, küçük parçalardan oluşan *İnci'nin Kitabı'nı* çalışıyordum. Ama o zamanlar, henüz nota okumasını bilmiyordum, her şeyi kulaktan öğreniyordum.

Bir süre sonra, "Türk Beşleri" diye adlandırılan grubun bütün üyelerini: Ulvi Cemal Erkin, Adnan Saygun, Necil Kâzım Akses, Hasan Ferit Alnar, Cemal Reşit Rey'i tanıdım. Bestelerinin birçoğunu kulaktan çalabiliyordum.

Yıllar sonra –bu arada nota okumasını öğrenmiştim artık– Cemal Reşit Rey'in piyano ve orkestra için *Bir İstanbul Şarkısı Üzerine Çeşitlemeler* adlı eserinin ilk çalınışını İstanbul, Ankara, Bükreş ve Viyana'da gerçekleştirdim. Ayrıca, Ulvi Cemal Erkin'in Konsertant Senfoni'sinin, Türkiye'nin belli başlı kentlerinde, Saygun'un *Birinci Piyano Konçertosu'nun* Brüksel'de, Türkiye'de ve Romanya'da dünyadaki ilk çalınışlarını gerçekleştirerek sık sık icra ettim.

Çocuk yaşlarınızda Ankara'da ya da İstanbul'da hangi Batılı sanatçılarla karşılaştınız?

Fransa'ya gitmeden önce, Ankara'ya gelen bütün sanatçıların önünde piyano çaldırıldılar bana. Hatırimda kalan birkaç ismi sıralayayım: Monique Haas, Lélia Gousseau, Madeleine de Valmalète, Lazare Lévy, Hermann Scherchen, Devy Erlih. Scherchen birkaç konserde, Bach'ın bütün orkestra süitlerini ve Beethoven'ın dokuz senfoni-sini yönetmişti. Bu büyük ustanın konserlerinden birinde dinlediğim, Bach'ın *İkinci Süit'*ini ezberlemiş, ona piyanoda çalmıştım. Daha sonra, beni dinleyen Lazare Lévy bir rapor kaleme aldı. Bu rapor, benimle ilgili yasanın Büyük Millet Meclisi'nde kabulü ve ailemle birlikte Paris'e gidişimle ilgili, o uzun yolun başlangıcı oldu.

Mithat Fenmen ve Adnan Saygun ile Ankara'da.

Paris'e geldiğinizde Wilhelm Kempff, Wilhelm Backhaus, Walter Rummel gibi Alman piyanistlerle ve daha birçoklarıyla karşılaştınız. Size biraz sonra, bu piyanistlerin gelişmeniz üzerindeki etkilerinin ne olduğunu soracağım. Ama bundan önce şunu öğrenmek isterim: Bu ilk karşılaşmalar nasıl gerçekleşti?

Doğrudur, önemli müzisyenlerle karşılaştım: École Normale de Musique'te, Liszt'in torunu Bayan Blandine de Prévaux beni Alfred Cortot'ya takdim etti. Sonra, Claude Delvincourt, Lucette Descaves ve Marguerite Long'a dinletildim. Bayan Long'un çevresi, bir arı kraliçe gibi, "saray erkânı" tarafından sarılmıştı! İç bayılıcı kokular sürünmüş kürklü hanımlar, birtakım narin sandalyeler üzerinde oturmuşlardı. Görevliler, eşlikçiler, kraliçeye yeni keşfedilmiş yetenekleri tanıtmaya çalışıyorlardı. Bu ateşli, canlı ortam çok hoşuma gitmişti. Bunlara benzer hanımlarla, iştah açıcı pastaların sergilendiği, kibar çay salonlarında da karşılaşmıştım; aynı rahatsız iskemlelerde oturur, müzik dinlerken gösterdikleri obur iştahla, o nefis pastaları atıştırır dururlardı.

“Yazar Dominique Xardel’in soruları ve İdil Biret’in ayrıntılı, derinlemesine analizler içeren, geniş açılımlı, felsefi boyutlu yanıtlarıyla ilerliyor bu kitap...”

Zeynep Oral, *Cumhuriyet*

“İdil Biret’in üstünlüğü yalnız müzik dünyasıyla sınırlı değil. Edebiyattan tüm sanatlara, felsefeden hukuka eşsiz bir bilgi ve kültür birikimi, yüzlerce orkestra eseri içeren bir repertuarı belleğinde taşıması, yalnız ve yalnız kendisiyle yarışması, bağımsızlığı ve özgürlüğü, onu olağanüstü kılıyor.”

Dominique Xardel

“Sonsuz bir zenginlik içeren bu kitap, Biret’in güçlü kişiliği, düşüncelerindeki özgünlük, müzik ve dünya üstüne açıklamalarının yoğunluğu, meslektaşları ve hocalarından kıskançlık ve küçük hesaplardan arınmış bir biçimde söz etmesiyle çok çarpıcı.”

Jacques Lonchamp, *Le Monde*

“İdil Biret, siz, müzisyenlerin, özellikle piyanistlerin dünyasında efsane olmuş bir kişiliksiz! Çünkü müzik dünyasına en şaşırtıcı harika çocuklardan biri olarak girdiniz. Bütün dünyayı büyüdediniz, en büyüklerin hayranlığını kazandınız.”

Jean-Michel Damian, *France Musique*

“Piyano sevenler tarafından okunması gereken önemli bir kitap.”

Ingo Harden, *Fono Forum*

“Yaptığı her şeyde müzikal yaratıcılıktaki samimiyetini sergileyen, piyanonun bu büyük hanımefendisinin kariyeri, repertuarı, çalışma metotları hakkında aydınlatıcı, heyecanla yazılmış bir kitap.”

Nicolas Baron, *Diapason*

mundikıtap.com

mundikıtap

mundikıtap

mundikıtap

biyografi

ISBN 978-625-6377-9-7

9 786256 377967